

СООБЩЕСТВО ЮРИСТОВ «ТАНДЕМ»

Facebook: <https://www.facebook.com/kyrgyzstan.stability>

Instagram: @kyrgyzstan.stability

e-mail: kyrgyzstan.stability@gmail.com

тел: +996 707 177 178

www.lawyers.kg

Кыргыз Республикасындагы учурдагы саясий-укуктук кырдаалдын жана анын жарандык коомго жана бизнеске таасиринин КЫСКАЧА ТАЛДООСУ

Киришүү.....	2
1. бөлүк - Кыргыз Республикасындагы учурдагы коомдук-саясий кырдаал.....	3
1.1. 2020-жылдын октябрынан тартып бүгүнкү күнгө чейин мамлекеттик бийлик институттарынын иштеш.....	3
1.2. Кыргыз Республикасында ченемдик укуктук актыларды масштабдуу инвентаризациялоо.....	5
1.3. Жазык мыйзамдарын гумандаштыруу багытынан четтөө жана криминалдашуу тарабына өзгөртүү.....	7
2-бөлүк. Жарандык коом.....	10
2.1. Жарандык коомдун ишин чектөө.....	10
2.2. Тынч чогулуштарды өткөрүү укугун чектөө.....	11
2.3. Сөз эркиндигин чектөө.....	11
2.4. Жазалоочу орган катары укук коргоо органдары жана сот системасы.....	12
3-бөлүк. Бизнес.....	13
3.1. Бизнесин коопсуздугуна жана жеке менчиктин кол тийбестигине коркунуч..	13
3.2. КРнын коррупциялык системасынын бир бөлүгү катары ак ниетсиз инвесторлор.....	14
3.3. Ишкердик ишти козгогон соңку мыйзам чыгаруу демилгелери.....	15
3.4. КРнын саясий-укуктук системасынын туруксуздугу жана анын инвестициялык жагымдуулукка жана бүтүндөй алганда бизнеске таасири.....	16
Тыянактар жана сунуштамалар.....	17

Киришүү

Бул документ кеңири чөйрөсүнө арналган жана Кыргыз Республикасындагы (КР) учурдагы кырдаалды, КР парламентине шайлоонун алдын ала натыйжаларына каршы 2020-жылдын 5-октябрында башталган массалык каршылык көрсөтүү учурунан берки алда канча маанилүү окуяларды саясий-укуктук талдоону билдирет. Ошол учурдан тартып КРдагы окуялар өтө тез жана башаламан өтүп жатат, буга байланыштуу бул документ өтүп жаткан процесстерди саясий-укуктук талдоонун көз карашынан кароого багытталган. Эске алуу зарыл, бул мезгил COVID-19 пандемиясына туш келди, өлкөдө өзгөчө кырдаал режими колдонулуп жатат. Бул окуялар боюнча кандайдыр-бир масштабдуу саясий талдоо жана изилдөөлөр жүргүзүлгөн жок, буга байланыштуу талдоо укуктук компонентке жана көрсөтүлгөн окуялар КР Конституциясынын жана мыйзамдарынын ченемдерине шайкеш келишине же жоктугуна негизделген. Ошондой эле, мамлекеттин алда канча маанилүү институттары жана коомдун экономикалык жана социалдык өнүгүшүнүн булактары катары жарандык жана бизнес-коомдоштукка учурдагы саясий-укуктук кырдаалдын таасири талдоого алынган.

Белгилеп кетүү зарыл, “ТАНДЕМ” юристтер коомдоштугу кабылдоо ыңгайлуу болушу үчүн бул документти максималдуу чакан жана кыска кылып түзүүгө, мында анын маңызын жоготпостон, айрым укуктук маселелерди көрсөтүүгө жана алар боюнча чечимдерди издөө жана кабыл алуу үчүн өзгөчө көңүл бурууну талап кылган позицияларды иштеп чыгууга аракет кылды.

Талдоо документи коом, эксперттер, юристтер көтөрүп жаткан алда канча орчундуу маселелерди: конституциялык реформаны жана аны ишке ашыруунун этаптарын, анын ичинде масштабдуу инвентаризациялоо процессин, КР парламентинин мыйзамдуулугун, ар түрдүү чөйрөлөрдөгү жаңы мыйзам долбоорлорунун демилгелерин, ошондой эле жарандык коом менен бизнестин жана башкалардын көйгөйлөрүн камтыйт.

“ТАНДЕМ” юристтер коомдоштугу сунуш кылынган талдоо иши чечимдерди кабыл алуучу адамдарга, ошондой эле эксперттерге, жарандык коомдун жана бизнестин өкүлдөрүнө алардын кесиптик ишинде жардам берет, таразаланган жана ойлонулган чечимдерди кабыл алууда көмөк көрсөтөт деп үмүттөнөт.

1-бөлүк: Кыргыз Республикасындагы учурдагы коомдук-саясий кырдаал

1.1. 2020-жылдын октябрынан тартып бүгүнкү күнгө чейин мамлекеттик бийлик институттарынын иштеши.

2020-жылдын 5-октябрында Кыргыз Республикасында КР Жогорку Кеңешине шайлоонун алдын ала натыйжаларына каршы митинг башталды, 2020-жылдын 15-октябрында каршылык көрсөтүүлөр КР Президенти С.Жээнбековдун отставкасына алып келди, бул КРда бийликтин жана башкаруу формасынын алмашуу процессине жол ачты.

2020-жылдын 4-октябрындагы КР Жогорку Кеңешине шайлоонун жыйынтыктары жокко чыгарылгандан кийин жана VI чакырылыштагы КР ЖКнын ишинин улантылышы, ал шайлоо системасына жана өз ыйгарым укуктарын «узартышына» тиешелүү бир катар мыйзамдарды кабыл алышы менен эксперттер жана жарандык коом парламенттин жана ал кабыл алып жаткан чечимдердин мыйзамдуулугу жөнүндө маселени көтөрдү. КР ЖКнын ыйгарым укуктарын улантуу боюнча Венеция комиссиясынын 2020-жылдын 17-ноябрындагы корутундусуна көңүл буруу керек.

КР Президентин кезексиз шайлоо 2021-жылдын 10-январында өттү, ошол эле күнү конституциялык референдум өттү, ага шайлоочулардын 40%ы катышты. Натыйжада катышкан шайлоочулардын ичинен 84%ы башкаруунун президенттик формасын жактап добуш берди. 2021-жылдын 28-январында С.Жапаровдун КР Президентинин кызмат ордуна киришүү аземи болуп өттү.

2020-жылдын 17-ноябрында 61 түзөтүүсү бар Конституциянын биринчи долбоору сунуш кылынды, андан соң 2020-жылдын 20-ноябрында КР Президентинин милдетин аткаруучунун жарлыгы менен конституциялык кеңешме түзүлдү, ал башкаруунун президенттик формасынын багытында Конституциянын жаңы долбоорун кайрадан даярдап баштады. КР Президентинин инаугурациясынан кийин, өлкөнүн парламенти демилгелеген конституциялык реформа жана конституциялык кеңешменин иши алда канча тездетилген темпке өттү. «Кыргыз Республикасынын Конституциясы жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын долбоору боюнча референдумду (бүткүл элдик добуш берүүнү) дайындоо тууралуу» Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 12-мартындагы № 31 Мыйзамы даярдалды жана кабыл алынды. Ошону менен бирге, жаңы Конституциянын долбоорун даярдоо процессинин ачык эместигине жана эксперттер жана жарандык коом менен консультациялардын жетишсиздигине жарандык коом тарабынан айтылган сын сакталып калды.

2021-жылдын 11-апрелинде референдум болуп өттү, ага шайлоочулардын 37%дан ашыгы катышты. Натыйжада катышкан шайлоочулардын ичинен 79%дан ашыгы башкаруунун президенттик формасын жактап добуш берди. Референдумда кабыл алынган «Кыргыз Республикасынын Конституциясы жөнүндө» Кыргыз Республикасынын №59 Мыйзамы (мындан ары – Конституция жөнүндө мыйзам) 2021-жылдын 5-майында күчүнө кирди. Конституция жөнүндө мыйзамдын «өткөөл жобосунун» 8-беренесине ылайык КР Жогорку Кеңеши жана КР Министрлер Кабинети алты айлык мөөнөттө Конституциядан келип чыккан зарыл чараларды көрүүгө, анын ичинде колдонуудагы мыйзамдарды жана өз чечимдерин Конституцияга ылайык келтирүүгө тийиш.

Мындан тышкары, Конституция жөнүндө мыйзамдын «өткөөл жобосунун» 4-беренесине ылайык, жаңы Конституцияга ылайык Министрлер Кабинетинин курамы түзүлгөнгө чейин, КР Президентинин 2021-жылдын 5-майындагы №114 Жарлыгы менен КР

Министрлер Кабинети убактылуу түзүлдү, ал «КР Министрлер Кабинети жөнүндө» Конституциялык мыйзам кабыл алынгандан кийин биротоло түзүлмөкчү.

Конституция жөнүндө мыйзамдын «өткөөл жобосунун» 5-беренесине ылайык сот системасынын туруктуулугу камсыз кылынгандыгынын фактысы позитивдүү учур болуп саналат: бардык судьялар шайланган/дайындалган мөөнөткө өз ыйгарым укуктарын сактап калат. Ошого карабастан сот органдарын КР Конституциясына ылайык келтирүү үчүн аларга тиешелүү мыйзамдардын тиешелүү өзгөртүүлөрүн кабыл алуу талап кылынат. Бул жагында тиешелүү иш жүргүзүлдү, Кыргыз Республикасынын 5 мыйзам долбоору: «Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө», «Кыргыз Республикасынын Жогорку соту жана жергиликтүү соттор жөнүндө», «Кыргыз Республикасынын судьяларынын статусу жөнүндө», «Кыргыз Республикасынын Сот адилеттик иштери боюнча кеңеши жөнүндө» жана «Соттук өз алдынча башкаруу органдары жөнүндө» конституциялык мыйзамдар даярдалды. Белгилеп кетүү керек, жогоруда саналган мыйзам долбоорлору www.president.kg сайтында жарыяланган, аларды КР Президентинин Администрациясы даярдаган. Бирок тармактык мыйзам долбоорлорун бийликтин көзкарандысыз бутагы катары сот системасы иштеп чыгышы максатка ылайык. Сот системасы кебелбес бойдон калууга жана КР Президенти институтуна көзкаранды болбоого тийиш.

Ошону менен бирге, 2021-жылдын 27-июнунда КР БШКнын ыйгарым укуктарынын мөөнөтү аяктайт. КР ЖК ыйгарым укуктарынын мөөнөтү аяктаганына карабастан өзүнүн ыйгарым укуктарын али токтото электигине байланыштуу өлкө укуктук дилемманын алдында турат – биринчиси эмне болууга тийиш: КР ЖК (анын ыйгарым укуктары талаш) БШКны түзөт же болбосо БШК (анын ыйгарым укуктары шайлоону өткөрүү учуруна карата аяктайт) КР ЖКны шайлоону өткөрүүгө тийиш. Мында, көрүнүп тургандай, ушул дилемманын ар кандай чечилиши укуктук көз караштан алганда, кыйчалыштуу болот жана кийинки процесстин мыйзамдуулугуна шек келтириши мүмкүн.

КР БШК 2020-жылдын 20-декабрына дайындаган Жогорку Кеңештин депутаттарын кайра шайлоо «Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамынын айрым ченемдеринин колдонулушун токтото туруу жөнүндө» 2020-жылдын 22-октябрындагы № 1 Конституциялык мыйзам кабыл алынышынан улам болбой калды. Бул мыйзамдын 2-беренесине ылайык ***КР Жогорку Кеңешинин депутаттарын кайра шайлоо же болбосо жаңы шайлоо 2021-жылдын 1-июнунан кечиктирбестен жарыяланууга тийиш эле.***

Конституция жөнүндө мыйзамдын «өткөөл жобосунун» 8-беренесинин жоболоруна шилтеме жасалышы толук ыктымал, ал жерде мындай деп жазылган «Жогорку Кеңеш жана Министрлер Кабинети алты айлык мөөнөттө Конституциядан келип чыккан зарыл чараларды көрсүн, анын ичинде колдонуудагы мыйзамдарды жана өздөрүнүн чечимдерин Конституцияга ылайык келтирсин». ***КР ЖК ушул жобону өзүнүн ыйгарым укуктарын «кезектеги узартуу» үчүн пайдаланышы мүмкүн. Ошону менен бирге, шайлоочулар референдумда парламенттин ыйгарым укуктарын узартуу үчүн добуш бербегендигинин көз карашынан алганда бул маселе талаш.***

Укуктук айкын эместик мамлекеттик бийлик институттарынын натыйжалуулугуна таасир этүүнү улантууда. Конституция жөнүндө мыйзамдын «өткөөл жобосунун» 3-беренесинин 2-пунктуна ылайык «Ушул Мыйзамдын редакциясындагы Конституцияга ылайык бардык деңгээлдеги шайлануучу органдар шайланганга жана кызмат адамдары дайындалганга чейин шайлануучу жана

дайындалуучу мамлекеттик органдар жана кызмат адамдары өздөрүнүн ыйгарым укуктарын алар шайланганга, түзүлгөнгө же дайындалганга чейин аткарууну улантат». Мамлекеттик (аткаруу бийлигинин) чиновниктери жоопкерчиликти албоону артык көрөт, «күндөлүк» маселелер менен алектенет жана демилге көрсөтпөйт, туруксуздукту түшүнгөндөн жана Конституцияга ылайык кабыл алынган мыйзамдарга ылайык негизги мамлекеттик органдарды түзгөндөн кийин кызматын сактап калаарына ишенбегендиктен улам аткаруу тартибинин начардыгы орун алган. Ал эми ак ниетсиз мамлекеттик чиновниктер бул жагдайды коррупциялык аракеттер үчүн пайдаланышы мүмкүн.

Мындан тышкары, эгерде КР Конституциясынын 89-беренесинин 2-пунктуна ылайык «Министрлер Кабинетинин Төрагасы бир эле учурда Президенттин Администрациясынын жетекчиси болуп саналса», эмнеге байланыштуу азыркы учурда бул ыйгарым укуктарды ар башка адамдар аткарып жатканы түшүнүксүз.

Ошентип, бүгүнкү күндө мамлекеттик бийлик институттары жагынан укуктук мүнөздөгү төмөнкүдөй маселелер бар:

- **Мыйзамдуу органдар болуп Президент жана сот бийлигинин органдары саналат.**
- **Алтынчы чакырылыштагы КР Жогорку Кеңешинин ыйгарым укуктарынын мыйзамдуулугу жана көлөмү шектүү. Ыйгарым укуктарды улантуу этабында стратегиялык чечимдер кабыл алынууга тийиш эмес.**
- **«Убактылуу» түзүлгөн Министрлер Кабинетинин ыйгарым укуктары жагынан айкын эместик бар.**
- **БШК да «ыйгарым укуктарынын мөөнөтү аяктаган» абалда турат.**

1.2. Кыргыз Республикасында ченемдик укуктук актыларды масштабдуу инвентаризациялоо: көйгөйлөр жана тобокелдиктер

2021-жылдын 8-февралында «Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына инвентаризация жүргүзүү жөнүндө» КР Президентинин ПЖ № 26 Жарлыгы кабыл алынган, ага ылайык КР Өкмөтүнө 2021-жылдын 31-декабрына чейинки мөөнөттө КР Юстиция министрлигинин алдында ведомстволор аралык эксперттик топту түзүү сунушталган болчу. Ал укук тармактары боюнча Кыргыз Республикасынын кабыл алынган концепцияларынын, стратегияларынын, программаларынын жана мыйзамдарынын Конституцияга, социалдык адилеттүүлүк жана өнөктөштүк, зарылдык, максатка ылайыктуулук жана натыйжалуулук, предметти жетиштүү жөнгө салуу, укуктагы ички карама-каршылыктарды жана коллизияларды, боштуктарды жоюу принциптерине шайкеш келүү жагында толук инвентаризацияны жүргүзүүгө, анын жыйынтыгы боюнча табылган шайкешсиздиктерди жоюуга багытталган сунуштарды киргизүүгө тийиш.

Ошону менен бирге, Жарлык кабыл алынган учурдан баштап 2021-жылдын 5-майындагы жаңы КР Конституциясы кабыл алынган, андыктан милдет жаңыланган, анткени жаңы КР Конституциясына шайкештик жагынан инвентаризациялоону жүргүзүү зарыл болот.

Юстиция министрлиги жаңы редакциядагы «Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актылары жөнүндө» мыйзам долбоорун иштеп чыккан, ал эксперттерди тартуу менен коомдук талкуудан өттү. Мыйзам долбоорунун биринчи редакциясынын тобокелдиктери болгон, Юристар коомдоштугу мыйзам долбооруна карата 40тан ашык сунуштаманы жөнөткөн. Бул учурга карата мыйзам долбоору 2021-жылдын 3-июнунда кайрадан коомдук талкууга коюлду, Юристар коомдоштугу изилдөөнү жүргүзүп жатат.

Жарандык жана эксперттик коомдоштуктун катуу сынынан кийин, Юстиция министрлиги Кыргыз Республикасында мыйзамдык базаны инвентаризациялоо учурунда «гильотина» принцибинен баш тартууну чечти, бул жөнүндө 2021-жылдын 26-майында КР Юстиция министри А.Чынбаева билдирди.

Белгилеп кетүү керек, укуктун тармактары боюнча Кыргыз Республикасынын кабыл алынган концепцияларын, стратегияларын, программаларын жана мыйзамдарын толук инвентаризациялоону жүргүзүү – өтө татаал милдет. Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинин 2021-жылдын 15-апрелиндеги №57 буйругу менен **Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын инвентаризациялоону жүргүзүүнүн методологиясы** бекитилген, ага ылайык мыйзамдарды баалоо төмөнкүдөй 5 критерий боюнча жүзөгө ашырылат:

- 1) Мыйзамдуулук, жөнгө салуу предметинин биримдиги, укуктук айкындык жана системалуулук;
- 2) Актуалдуулук, зарылчылык жана негиздүүлүк;
- 3) Ачыктык жана алдын ала белгилүү болуу;
- 4) Аткарылышы жана милдеттүүлүк;
- 5) Бизнесин кызыкчылыктарын эске алуу.

Жогоруда көрсөтүлгөн критерийлердин ар бири боюнча 20 балл деген максималдуу баа коюлат, жыйындысында жыйынтык максималдуу баа 100 баллды түзөт. Мында КР Юстиция министрлиги иштеп чыккан методология кыйла чырмалышкан жана натыйжасыз деп эсептелет, сунуш кылынган методологияны ишкердик чөйрөсүндөгү, экономиканын айрым тармактарындагы мыйзамдарды талдоо үчүн гана колдонууга болот. Балл системасы ойлонулган эмес, мүмкүн болгон баалардын айырмасы 1,5тен 5ке чейин өзгөрөт жана мында тигил же бул бааны берүүнүн так критерийлери жок, айрым критерийлер ЧУАлардын долбоорлорун карап чыгуу учурунда жүргүзүлүүчү экспертизанын талаптарына окшош.

Мисалы, методологияда коррупцияга каршы экспертиза сыяктуу критерийди колдонуу сунуш кылынат. Ченемдик укуктук актынын долбоорун макулдашуу учурунда иш жүзүндө ал боюнча ага чейин КР Юстиция министрлиги тарабынан экспертиза жүргүзүлө тургандыгын эске алып, методологияда анын болушунун максатка ылайыктуулугу жагынан маселе келип чыгат. Ушундай эле маселелер методологияда чагылдырылган баалоо критерийлеринин көпчүлүгү жагынан келип чыгат.

Эгерде инвентаризациялоонун натыйжалары боюнча мыйзам долбоорлору демилгеленсе, бул процессте КР Жогорку Кеңешинин ролун өзүнчө белгилеп кетүү керек. Венеция комиссиясынын «ыйгарым укуктарды узартуу мезгилинде мыйзамдык чечимдердин мыйзамдуулугунун деңгээли төмөн» деген корутундусун жана Жогорку соттун Конституциялык палатасынын «Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши ыйгарым укуктарды узартуу мезгилинде коом алдындагы саясий жоопкерчиликтин жогорку деңгээлин көрсөтүүгө жана өз ишинде акылга сыярлык сабырдуулук принцибин жетекчиликке алууга милдеттүү» деген чечимин эске алуу менен, **алтынчы**

чакырылыштагы КР ЖКнын бул процеске катышуусу максималдуу минималдаштырылууга тийиш деп ойлойбуз. Анын үстүнө, инвентаризациялоо боюнча иш 2021-жылдын 31-декабрына карата аяктоого тийиш, ал эми бул учурга карата VII чакырылыштагы КР ЖК иштеп калат деп ойлойбуз.

КР Юстиция министрлиги өзү башчылык кылган жумушчу топто ЧУАларды инвентаризациялоо жана даярдоо процессинин ачыктыгын камсыз кылууга умтулат, ошол эле учурда башка топтор боюнча, мисалы, КР Башкы прокуратурасы башчылык кылган, жазык мыйзамдары боюнча мыйзам долбоорлорун даярдоо демилгесин өзүнө алган, бул максатка ылайыксыз болуп саналган жумушчу топко карата жарандык коомдун, бизнес-омбудсмендин нааразычылыгы бар.

Бул процесс жагынан жогоруда көрсөтүлгөндөргө байланыштуу бүгүнкү күнгө карата төмөнкүдөй маселелер бар:

- **Инвентаризациялоо процессинин айкын концепциясынын жоктугу жана аны жүргүзүү методологиясындагы кемчиликтер.**
- **ЧУАларды инвентаризациялоо шашылыш жүргүзүлүүгө тийиш эмес, анын натыйжасы талдоо жана андан соң аларды коомчулуктун кеңири чөйрөсүн тартуу менен талкуулоо болуп калууга тийиш.**
- **Эгерде мыйзамдарды инвентаризациялоо процессинде жаңы мыйзам долбоорлору даярдалып жаткан болсо, өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү боюнча жаңы ЧУАларды кабыл алууну улантуу максатка ылайыкпы?**
- **6-чакырылыштагы КР ЖК стратегиялык мүнөздөгү мыйзамдарды кабыл алууга тийиш эмес, 7-чакырылыштагы ЖКны эң кыска мөөнөттөрдө түзүү үчүн бардык чараларды көрүү.**

1.3. Жазык мыйзамдарын гумандаштыруу багытынан четтөө жана криминалдашуу тарабына өзгөртүү

2021-жылдын 31-мартында «Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Сот жана укук коргоо ишин өркүндөтүү маселелери боюнча кеңеш жөнүндө» КР Президентинин ПЖ № 83 Жарлыгы кабыл алынды, ага ылайык *КР Жазык кодексинин, КР Жоруктар жөнүндө кодексинин, КР Бузуулар жөнүндө кодексинин, КР Жазык-процесстик кодексинин, КР Жазык-аткаруу кодексинин, КР Жарандык процесстик кодексинин, КР Административдик-процесстик кодексинин, «Пробация жөнүндө», «Мунапыс берүү негиздери жана аны колдонуу тартиби жөнүндө», «Медиацция жөнүндө», «Сот аткаруучулардын статусу жөнүндө жана аткаруу өндүрүшү тууралуу» Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын колдонулушуна талдоо жүргүзүү жана Кеңеш*

үчүн тиешелүү сунуштарды иштеп чыгуу боюнча эксперттик жумушчу топ түзүлдү.

Мындай топ КР Башкы прокуратурасынын жетекчилиги астында түзүлдү. Көрсөтүлгөн эксперттик жумушчу топ КР Жазык-аткаруу кодексинин, КР Жарандык процесстик кодексинин, КР Жазык кодексинин жана «Укук бузуулар жөнүндө» КР кодексинин долбоорлорун иштеп чыкты жана көрсөтүлгөн долбоорлорду коомдук талкуулоо жол-жоболорун уюштурууну баштады. Ошону менен бирге, жогоруда белгиленген КР Президентинин № 83 Жарлыгына ылайык аларды иштеп чыгуу жана андан соң кабыл алуу боюнча жол-жоболорду демилгелөө милдеттери жумушчу топтун алдына коюлган эмес, ага конкреттүү ЧУАларды колдонууга талдоону жүргүзүү жана Кеңеш үчүн тиешелүү сунуштарды иштеп чыгуу милдети тапшырылган.

*Мында жарандык коом ЧУАлардын долбоорлорун даярдоо жол-жобосун уюштуруу, ошондой эле алардын мазмуну жагынан сын айтууда. Алсак, мындай деп белгиленет: **КР БП ЧУАлардын долбоорлоруна коомдун жана кызыкдар тараптардын (жана кала берсе жумушчу топтун айрым мүчөлөрүнүн) жеткиликтүүлүгүн камсыз кылган жок. Коомдук талкуулоо үчүн 2021-жылдын 7-майында КР ЖКнын сайтына илинген долбоорлор актуалдуу болгон жок, анткени удаалаш эле аларды жеткире иштеп чыгуу боюнча иш жүргүзүлдү. Долбоорлордун финалдык версиялары 2021-жылдын 31-майында түнкүсүн Башкы прокуратуранын сайтында пайда болду, ал эми 2021-жылдын 2-июнунда алардан кайчы байланышты алуу үчүн аларды презентациялоо уюштурулду. 2021-жылдын 8-июнунда жарандык коомдун демилгеси боюнча КР БПнын катышуусу менен көрсөтүлгөн долбоорлорду коомдук талкуулоо өткөрүлдү.** Эксперттик коомдоштукта эксперттик топтун жана анын мүчөлөрүнүн компетенттүүлүгү шек туудурат.*

Документтердин иштелип чыккан долбоорлорунун мазмунунун бөлүгүнө келсек, биринчи кезекте, жаңы редакциядагы документтердин долбоорлорун иштеп чыгуунун так негиздемесинин жоктугун, колдонуудагы кодекстердин талдоосунун жоктугун жана алардын кемчиликтерин, ошондой эле бүтүндөй алганда, жаңы кодекстердин долбоорлорун иштеп чыгуу үчүн негиз болгон концептуалдык курамды белгилеп кетүү керек. Долбоорлорго карата маалымкат-негиздеме так жоопту бербейт.

Берилген долбоорлорго ылайык, төмөнкүдөй негизги өзгөртүүлөр сунуш кылынат¹:

- **Жазык кодексинен жоруктар алып салынат жана анча оор эмес кылмыш институту кайра кайтарылат, тиешелүү түрдө Жоруктар жөнүндө кодекс өзүнүн күчүн жоготот. Ошентип, жазык мыйзамдарын криминалдаштыруу жүрүп жатат.***

- **Эркиндигинен ажыратуунун мөөнөттөрү, ошондой эле жашы жете электер жагынан санкциялар жогорулайт,** бул жазык мыйзамдарын «гумандуулуктан ажыратууну» билдириши мүмкүн.*

- **Орноп калган Кылмыштардын жана жоруктардын бирдиктүү реестри системасы бузулат,** бул ушул чөйрөдөгү статистиканы жана эсепке алууну жүргүзүү татаалдашына, системалык талдоону жана мониторингди жүргүзүүдө татаалдыктарга алып келиши мүмкүн.*

-Юридикалык жактарга карата жазык-укуктук таасир этүүнүн мажбурлоочу чаралары алып салынат. Ошону менен бирге, белгилеп кетүү керек, юридикалык жактардын жазык

¹ КР жазык мыйзамдарына сунуш кылынып жаткан бир катар өзгөртүүлөр «Жарандык коом» бөлүмүндө каралган.

жоопкерчилигинин мүмкүнчүлүгү БУУнун Коррупцияга каршы конвенциясында каралган, аны КР 2005-жылдын 6-августундагы № 128 мыйзамы менен ратификациялаган. Эреже катары, жазык укугунун алкагында юридикалык жактардын жоопкерчилик институту коррупция, экологиялык кылмыштар, кирешелерди адалдоо, терроризмди финансылоо сыяктуу кылмыштар жагынан колдонулат.

-Кылмыш жасады деп шектенүүнүн ордуна айыптоону коюу, жазык ишин козгоо, тергөөгө чейинки текшерүү институттары кайра кайтып келүүдө. Тергөөгө чейинки текшерүү институтун киргизүү, анын жүрүшүндө соттук контролдоо жок, адамдардын укуктук статусу аныкталган эмес, тиешелүү түрдө, эч нерсе менен корголгон эмес, коррупция элементтери келип чыгышынын тобокелдиги бар.

- Кызматташуу жөнүндө макулдашуу түзүү институту алып салынат жана күнөөнү моюнга алуу жана тараптарды жараштыруу жөнүндө ченемдер киргизилүүдө. Бир караганда, бул демилге өзүн актайт деп ойлойбуз, анткени «тергөө менен кызматташуу» институтун кыянаттык менен пайдалануу көп учурда орун алууда, анын аркасында мурдагы коррупционерлер, чиновниктер «айрым» (ачык эмес ыкма менен аныкталган) сумманы төлөгөндөн кийин жоопкерчиликтен бошотулууда. *Ошону менен бирге бул институт коркунучтуу уюшкан кылмыштуу топтордун бетин ачуу үчүн дүйнөнүн бир катар өнүккөн өлкөлөрүндө кеңири жана ийгиликтүү колдонулуп жатат, ал эми КРда укук колдонуу практикасы сапатсыз ишке ашырылып келген.*

- Пробация институтуна өзгөртүүлөр киргизилип жатат: пробациялык көзөмөл 5 жылдан 10 жылга чейин узартылат, мында негиздер айкын эмес, пробация органдары тарабынан контролдук кыйла начарлайт: эгерде колдонуудагы ЖПК боюнча 1 жылдын ичинде жүйөлүү себепсиз бузуу пробацияны жокко чыгаруу жана жазаны өтөөгө жөнөтүү үчүн негиз болушу мүмкүн болсо, сунуш кылынып жаткан долбоорлордо бузууну пробациянын бүткүл мөөнөтүнүн ичинде кароо сунуш кылынат, бул 10 жылга чейин сунуш кылынып жаткан узартууну эске алуу менен пробация институтунун маанисин жокко чыгарат деп ойлойбуз.

- Жеке кароо жана транспорт каражатын, чакан өлчөмдөгү кемени жана буюмдарды кароо институттары киргизилет. Мында кийинкиге калтырууга мүмкүн болбогон учурларда транспорт каражатын, чакан өлчөмдөгү кемени, буюмдарды, кол буюмун, багажды, аңчылык жана балык уулоо куралдарын, олжолонгон продукцияны жана башка буюмдарды менчик ээси (ээси) жокто кароону жүргүзүүгө жол берилет. Сунуш кылынып жаткан ченемдер КР Конституциясынын 30-беренесине ылайык келбейт.

Бул чөйрөдө бүгүнкү күндө төмөнкүдөй укуктук жана башка маселелер бар:

- **Жазык, жазык-процесстик жана жазык-аткаруу мыйзамдарына өзгөртүүлөрдү демилгелөөнүн так концепциясы жок, колдонуудагы кодекстерди системалык талдоо жүргүзүлгөн эмес.**
- **КР Башкы прокуратурасы даярдаган кодекстердин долбоорлору кылдат иликтөөнү жана кеңири коомдук талкуулоону талап кылат.**

- КРнын колдо болгон эл аралык келишимдеринин алкагында сунуш кылынган долбоорлордун КРнын милдеттенмелерине шайкештигин талдоо зарыл.
- Кодекстердин көрсөтүлгөн долбоорлорун шашылыш кабыл алууга жол бербөө зарыл, анткени бул процессти тездетүүгө объективдүү зарылчылык жок.

2-бөлүк. Саясий-укуктук абал жана анын Кыргыз Республикасындагы жарандык коомго таасири.

2.1. Жарандык коомдун ишин чектөө

Жазык тартибинде кысымга алуу үчүн өбөлгөлөрдү түзүү: Экстремисттик ишке каршы аракеттенүү чөйрөсүндө Жазык кодексине сунуш кылынып жаткан түзөтүүлөр Шанхай кызматташтык уюмунун (ШКУ) Экстремисттик ишке каршы аракеттенүү боюнча конвенциясына ылайык сунуш кылынат. Экстремисттик уюмду түзүү жөнүндө беренени КР ИИМ «саясий» деген сөз менен толуктоону сунуш кылат, ал ченемдин мазмуну боюнча «кастыкты козутуу» менен шайкеш болот, башкача айтканда, ишмердиги саясий кастыкты козутууга багыттала турган уюмду түзүү үчүн жазык жоопкерчилиги каралат. Бул түзөтүүлөр кабыл алынган учурда «саясий кастык» түшүнүгү бийликти сындаган, жакпаган адамдарга карата репрессиялык курал катары, ошондой эле манипуляциялар жана оппозициялык адамдарга жана уюмдарга каршы күрөшүү үчүн колдонулушу мүмкүн.

Коммерциялык эмес уюмдардын (КЭУ) ишин мыйзамдык чектөө: КР Конституциясынын 8-беренесинин 4-бөлүгү «саясий партиялар, кесиптик бирликтер жана башка коомдук бирикмелер өзүнүн каржылык жана чарбалык ишмердүүлүгүнүн ачыктыгын камсыз кылат» деген талапты бекемдеген.

2021-жылдын 17-июнунда Жогорку Кеңештин депутаттары коммерциялык эмес уюмдар жөнүндө мыйзам долбоорун үчүнчү окууда кабыл алышты. Мыйзам долбооруна ылайык, акысыз негизде берилген каражаттардын эсебинен иш алып барган коммерциялык эмес уюм жыл сайын акча каражаттарынын пайда болуу булактары жана багыттары жөнүндө маалымат берет.

Буга чейин, бейөкмөт уюмдардын ишмердүүлүгү жөнүндө мыйзамдарга өзгөртүү киргизүүнү караган мыйзам долбоору 2019-жылдын 31-декабрында коомдук талкууга коюлуп, 2020-жылдын февраль айында парламенттин кароосуна катталган. 2020-жылдын 4-мартында депутаттар аны биринчи окууда, ал эми 2020-жылы 18-июнда өзгөртүүлөр менен экинчи окууда кабыл алышты.

Учурдагы аймактык тескөөчүлөрү жөнүндө мыйзамга өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү жөнүндө мыйзам долбоорун коомдук талкуулоо Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлиги тарабынан 2021-жылдын 1-апрелинде, Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын инвентаризациялоо процесси башталгандыгына байланыштуу, убактылуу токтотулган Ушул мыйзам долбоорунун акыркы варианты 2021-жылдын 17-мартында коомдук талкуу сайтында жарыяланган. Ал боюнча мындан аркы иш-аракеттерди Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинин алдындагы ведомстволор аралык жумушчу

топ жүргүзүп жатат, демек, бейөкмөт уюмдар жөнүндөгү мыйзамга өзгөртүү киргизүү күтүлүүдө. Мыйзам долбоору коомдук фонд, коомдук бирикме, юридикалык жактардын бирикмеси же мекеме катары катталган коммерциялык эмес уюмдардын бир бөлүгүнө гана кошумча оор талаптарды белгилөөнү сунуштады. Бирок учурдагы мыйзамдарда мындай уюмдар тарабынан салык кызматы, социалдык фонд жана статистика органына алардын иши жөнүндө, анын ичинде финансылык абал, мүлктүн болушу, чыгымдар, кызматкерлердин саны жана курамы жөнүндө маалымат берүү каралган. жана алардын акысы.

2.2. Тынч чогулуштарды өткөрүүгө укукту чектөө: КР Конституциясында белгиленген тынч чогулуштарга укук жарандык коом тарабынан жигердүү колдонулуп жатат. Тынч чогулушту өткөрүү жөнүндө кабарлама берүү уюштуруучулардын укугу катары каралат. Пландалып жаткан чогулуш жөнүндө кабарламанын жоктугу, ошондой эле анын маңызы, түрү же берүү мөөнөттөрү уюштуруучуларды же катышуучуларды жоопкерчиликке тартууга жол бербейт. «Тынч чогулуштар жөнүндө» КР Мыйзамы капиет чогулуштарды өткөрүүнү карайт, аларды камсыз кылуу, анын ичинде катышуучуларды коргоо, удаалаш же каршы чогулуштарды бөлүү ички иштер органдарына жүктөлөт. Ошону менен бирге, укук коргоо органдары мындай акциялардын катышуучуларынын коопсуздугун дайыма эле камсыз кыла бербейт. Мисалы, 2021-жылдын 15-апрелинде ИИМдин имаратынын жанында эки (биринчиси ӨЭУларга жана ЖМКларга каршы, экинчиси аялдарга карата «Мени өлтүрүп коюшун каалабайм» деген зомбулукка каршы) митингди өткөрүү учурунда ички иштер органдары коомдук тартипти камсыз кылуу жана экинчи митингдин катышуучуларынын жана чогулуш өткөрүү жериндеги башка адамдардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча зарыл чараларды көргөн эмес. Тынч чогулушту өткөрүү бузулган. Күнөөлүүлөр жоопкерчиликке тартылган эмес.

Мында айрым чогулуштарга эмес, арыз ээлеринин (ИИО жана ЖӨБО) далилдеринин негиздүүлүгүнө баа бербестен айрым административдик аймакта жана айрым мезгилде ар кандай чогулуштарды өткөрүүгө чектөө коюу учурунда мыйзамдын талаптарына таянуу менен тынч чогулуштарды өткөрүүгө тыюу салуу жөнүндө сот органдары чечим чыгарышынын мурдагы жылдарда бекемдеп калган практикасын колдонуу улантылып жатат. Соттук чечимдерди талдоо буларды көрсөтүп турат: өткөрүү ордун чектөө жана М.Горький атындагы сейил бакка которуу жөнүндө ИИОнун жана ЖӨБОНун чечимдери соттор тарабынан толугу менен канааттандырылган.

2021-жылдын февралында кабыл алынган 2021-жылдын 22-апрелине чейин Бишкек шаарынын ортосунда тынч чогулуштарга тыюу салуу жөнүндө чечим ушул эле мезгилде Ак-калпак күнүн майрамдоонун урматына (5-март) Ала-Тоо аянтында тынч чогулушту өткөрүүгө тоскоолдук кылган жок, **бул тынч чогулуштун уюштуруучуларына жараша өкүм сүргөн кош стандарттар жөнүндө тастыктап турат.**

2.3. Сөз эркиндигин чектөө

Мурдагы жылдары көрүлгөн сөз эркиндигин чектөө аракеттери улантылып жатат. Алсак, **экс-президент С.Жээнбековдун 2020-жылдын 3-августундагы каршы пикири менен кайра кайтарылган (мурда КР ЖК тарабынан 2020-жылдын 25-июнунда кабыл алынган) «Маалыматты манипуляциялоо жөнүндө» Мыйзамдын** макулдашылган вариантын иштеп чыгуу үчүн КР Жогорку Кеңешинин Социалдык маселелер, билим берүү, илим, маданият жана саламаттык сактоо боюнча комитети 31-майда макулдашуу тобун түзгөн.

Ошону менен бирге, жол-жоболук бузуулар бар, анткени макулдашуу тобун түзүү жана макулдашылган вариантты киргизүү мөөнөттөрү өтүп кеткен. ЖК Регламенти жөнүндө мыйзамдын 62-беренесине ылайык макулдашуу тобу 10 жумушчу күндөн ашпаган мөөнөттө, атап айтканда, 2020-жылдын 14-августунда түзүлүүгө тийиш болчу. Өз кезегинде макулдашуу тобу КР Жогорку Кеңеши аны түзүү жөнүндө чечимди кабыл алган күндөн тартып 30 календардык күндөн кечиктирбестен мыйзамдын макулдашылган вариантын КР Жогорку Кеңешинин кароосуна киргизет. Башкача айтканда бүткүл ушул процессти 2020-жылдын 12-сентябрынан кечиктирбестен аяктоого тийиш болчу.

Белгилүү болгондой, *Мыйзам долбоору жалган же ишенимсиздик белгилери бар маалыматка жеткиликтүүлүктү чектөөнү сотко чейинки тартипте чектөөгө ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын ыйгарым укуктарын караган, башка сөз менен айтканда, КР аймагында соттун чечими болмоюнча ар кандай веб-порталдын ишин убактылуу токтотуу мүмкүн эмес.*

КР Конституциясынын 10-беренесинин 4-пунктунда мындай деп каралган: «*өсүп келе жаткан муунду коргоо максатында Кыргыз Республикасынын элинин моралдык жана адеп-ахлактык баалуулуктарына, коомдук аң-сезимине карама-каршы келген иш-чаралар мыйзам менен чектелиши мүмкүн*». Мында чектелүүгө тийиш болгон иш-чаралардын тизмеги жана жеткиликтүүлүгү жана таратылышы чектелүүчү маалыматтардын тизмеги мыйзам менен белгиленет. *Бул контекстте жарандык коомдоштук КР Конституциясынын 10-беренесинин 2-пунктунун жоболору «Кыргыз Республикасында цензурага жол берилбейт» деп караганына карабастан цензураны ыктымалдуу киргизүү жагынан кооптонууга чакырат. Ошондой эле мыйзам кабыл алынган учурда компетенттүү мамлекеттик органдар формалдуу негиздер боюнча ыктымалдуу кыянаттык менен пайдалануусунун тобокелдиктери бар.*

Бул жакта болгон укуктук маселелер:

- **«Маалыматты манипуляциялоо жөнүндө» Мыйзам жагынан мыйзам чыгаруу жол-жобосун так сактоо зарыл, ал мурда бузулган болчу. Бул мыйзамдын негизи кереги да жок.**
- **КР Конституциясынын 10-беренесин ишке ашыруу максатында иштелип чыгып жаткан мыйзамдардын долбоорлору Кыргыз Республикасы тааныган, колдо болгон эл аралык стандарттарга ылайык келүүгө тийиш.**
- **«Маалыматты манипуляциялоо жөнүндө» мыйзам долбоорунун негиздемеси жана кабыл алууга актуалдуулугу жок.**

2.4. Жазалоочу орган катары укук коргоо органдары жана сот системасы

Укук коргоо органдары тарабынан кыянаттык менен пайдалануу орун алган, ал жарандык укуктарды жана адамдын эркиндиктерин чектөөдөн көрүнүп турат. Алсак соңку жылдардын ичинде күч түзүмдөрү интернетти пайдалануучуларды алардын социалдык тармактардагы жазгандары үчүн суракка чакырган практика тамыр жаюуда. Мында суракка медиа мейкиндикте жана социалдык тармактарда жигердүү чыгып жаткан жарандык активисттер

гана эмес, ошондой эле карапайым жарандар чакырылат. Кала берсе 72 жаш куракка жеткен жаранды суракка чакыруу учурлары бар.

Ошол эле учурда резонанстуу иштер боюнча укук коргоо органдары кабыл алып жаткан чечимдер (мисалы, Р.Матраимовдун иши боюнча, ага карата жазык мыйзамдарынын коюлган ченемдерине ылайык бөгөт коюу чарасы көрүлгөн эмес) кош стандарттар жөнүндө тастыктап турат жана сөзсүз жазалоо жана пикирлердин плюрализи принцибин ишке ашырууну бузат.

Жарандык коом чөйрөсүндө негизги укуктук маселелер болуп төмөнкүлөр саналат:

- Эл аралык укуктун ченемдерин жана мыйзамдарда белгиленген жол-жоболорду бузуу менен жарандык коомдун укуктарын чектеген мыйзам долбоорлорун КР ЖКга кароого кайра кайтаруу.
- Укук коргоо органдарды жарандык активисттерди коркутуп-үркүткөн практиканын болушу, бул укуктук мамлекеттин демократиялык баалуулуктарын бузат.
- КР жазык мыйзамдарындагы КР Башкы прокуратурасы сунуш кылынып жаткан «гумандуулуктан ажыратуу» ченемдери жарандык коомдун жана ЖМКнын ишин чектөөгө алып келет.

3-бөлүк. Саясий-укуктук абал жана анын Кыргыз Республикасындагы бизнеске таасири.

3.1 Бизнесдин коопсуздугуна жана жеке менчиктин кол тийбестигине коркунуч

2021-жылдын 6-майында КР Жогорку Кеңеши «Корпоративдик башкаруу чөйрөсүндөгү айрым мыйзам актыларына («Акционердик коомдор жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына, Кыргыз Республикасынын Жазык кодексине) өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамын бир эле учурда үч окууда кабыл алды, ал концессиялык макулдашуу форматында иштеп жаткан компаниялар үчүн убактылуу тышкы башкарууну киргизүүнү карайт.

Бул мыйзам долбоору кабыл алынганга карабастан, бир конкреттүү инвестор жагынан гана анын демилгечилери белгилегендей, аны кабыл алуунун натыйжаларынын бүтүндөй алганда КРнын инвестициялык жагымдуулугуна таасири бар, ошондой эле инвестициялар чөйрөсүндө мамлекеттик саясаттын алдын ала айтуу мүмкүн эместиги жөнүндө тастыктап турат. Тоо-кен өнөр жайы КР экономикасынын локомотиви болуп саналаарын эске алуу менен, КРда кен чыккан жерлерди иштетүүдө потенциалдуу чет өлкөлүк инвесторлор тарабынан ыктымалдуу кооптонуулар жагынан тобокелдиктер келип чыгат. *Мыйзам инвестордун менчиги жагынан ал үчүн олуттуу коркунучту түзөт жана инвестицияларды тартып алуудан коргоонун кепилдиктери жагынан «Кыргыз Республикасындагы инвестициялар жөнүндө» 2003-жылдын 27-мартындагы № 66 Мыйзамдын жоболоруна коллизияга барат. Конституциянын 15-беренесинин*

менчикти коргоо жана анын кол тийбестиги жөнүндө жобосуна Мыйзамдын шайкештиги жагынан маселелер келип чыгат.

Соңку мезгилдин ичинде Жерүй, Метал-Кен жана Терек-Сай кендеринде кен казуучу компаниялардын мүлкү жагынан коркунучтар келип чыккан (алардын мүлкү талап-тонолгон жана өрттөлгөн). Бүгүнкү күндө күнөөлүү адамдарды жоопкерчиликке тартуу жана зыяндын ордун толтуруу жөнүндө дайын жок.

Контролдоочу жана укук коргоо органдары тарабынан улантылып жаткан кысым да бизнес-жамааттын ишине тоскоолдукту түзүүдө. Сөз өлкөнүн 100дөн ашык орто жана ири ишканалары боюнча иштер жөнүндө жүрүп жатат, аларга карата 2020-жылдын октябрынан тартып, мисалы, Gergert Sport, «Спекулянт» дүкөндөр тармагы жагынан, «Чайхана Нават» жана «Билайн» салыктарды төлөөдөн качкандыгы жана башка ушулар жагынан жазык иштери ачылган.

Ошону менен бирге, мыйзамсыз текшерүүлөрдөн инвесторлордун укуктарын коргоо чөйрөсүндө КР Өкмөтүнүн «Ишкердик субъекттерине текшерүү жүргүзүүгө убактылуу тыюу салуу (мораторий) жөнүндө» 2018-жылдын 17-декабрындагы № 586 жана «Ишкердик субъекттерди укук коргоо органдарынын текшерүүсүнө тыюу салуу жөнүндө» 2020-жылдын 11-декабрындагы № 602 токтомдору, ошондой эле «Ишкердик субъекттерин коргоо боюнча кошумча чаралар жөнүндө» КР Президентинин 2021-жылдын 4-мартында кабыл алынган ПЖ № 61 Жарлыгы бар.

Бул чөйрөдө төмөнкүдөй укуктук маселелер келип чыгат:

-«Корпоративдик башкаруу чөйрөсүндөгү айрым мыйзам актыларына өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө» Мыйзамды кабыл алуу жол-жоболорун сактоо зарылчылыгы (коомдук талкууну, экспертизалардын атайын түрлөрүн жана жөнгө салуучу таасирди талдоону жүргүзүү), анткени ал ишкердик ишти жөнгө салууга багытталган.

-Жогоруда көрсөтүлгөн мыйзамдын ченемдеринин инвестициялардын мамлекеттик кепилдиктери жөнүндө инвестициялык мыйзамдардын жоболору менен коллизиясы.

-Чет өлкөлүк инвесторлордун менчик укуктарын бузууга жана зыян келтирүүгө тиешеси бар адамдарды жоопкерчиликке тартуу.

-Ишкердик субъекттерин негизсиз текшерүүлөрдү жүзөгө ашырып жаткан же уруксат берген укук коргоо жана контролдоо органдарынын кызматкерлерин жоопкерчиликке тартуу.

3.2 Кыргыз Республикасынын коррупциялык системасынын бир бөлүгү катары ак ниетсиз инвесторлор

Кумтөр долбоору жагындагы бүгүнкү күндө түзүлгөн кырдаалды эки: инвестор тарабынан жана мамлекет тарабынан көз караштан кароо зарыл. Инвестордун көз

карашынан алганда Центеррага жана Кумтөргө карата бийликтер жүргүзүп жаткан аракеттер инвестицияларга кол салуу, мыйзамдарды жана колдо болгон келишимдерди бузуу катары каралат.

Ошол эле учурда мамлекеттин көз карашынан алганда өлкөнүн экологиялык коопсуздугуна кыйла зыян жана коррупциялык курам бар, долбоорду ишке ашыруу учурунан тартып мамлекеттик чиновниктердин долбоор боюнча чечимдерди кабыл алуудан пайда алууга кызыгуусу байкалган.

Эл аралык инвестициялык укукта коррупцияланган система жана саясий кырдаалдын туруксуздугу чет өлкөлүк инвестор үчүн кыйла саясий тобокелдик болуп саналат жана инвесторлор саясий туруксуздугу бар мамлекеттерге каражатты салбоону артык көрөт деп эсептелет. Бирок белгилеп кетүү керек, бул божомолдор ак ниеттүү чет өлкөлүк инвесторлорго гана тиешелүү.

Коррупцияланган система мыйзамдарды, анын ичинде жаратылышты коргоочу, салыктык, валюталык жана башка мыйзамдарды ар кандай түрдөгү бузууларга даяр турган ак ниетсиз чет өлкөлүк инвесторлор үчүн өзүнчө түрдөгү «магнитти» билдирет. Ак ниетсиз инвесторлорго коррупциянын деңгээли жогору болгон өлкөдө иштөө пайдалуу, бул аларга бардык маселелерди өзүнүн пайдасына «чечүүгө» мүмкүндүк берет.

Ири инвестициялык долбоорлор боюнча орун алган камакка алуулар жана чечимдерди кабыл алуудагы пара алуу/өндүрүү жөнүндө билдирүүлөр инвесторлордун ак ниетсиздиги жөнүндө же болбосо коррупцияланган чиновниктер жасап жаткан бут тосуулар жөнүндө тастыктап турат. Соңку мисалдардын бири болуп 2021-жылдын 20-майында Министрлер Кабинетинин төрагасынын мурдагы орун басары, санариптик өнүктүрүү министри А.Дыйканбаевди «Коопсуз шаар» долбоорун ишке ашырып жаткан кытайлык компаниядан пара өндүргөндүгү үчүн камакка алуу саналат. Ошондой эле радио жыштыктарды сатуу боюнча резонанстуу ишти эстөө керек.

Бул чөйрөдө төмөнкүдөй укуктук маселелер бар:

-Жергиликтүү жана чет өлкөлүк инвестициялар менен байланышкан коррупция жөнүндө иштер боюнча бардык укуктук жол-жоболорду жана далил базасын чогултууну так сактоо.

-Жергиликтүү жана чет өлкөлүк инвестициялар менен байланышкан коррупция жөнүндө иштер боюнча бардык сот процесстеринин ачыктыгы жана айкындыгы.

- Өкүм сүргөн коррупциялык тобокелдиктерди талдоо (мыйзамдарды инвентаризациялоо процессине жана мыйзам долбоорлорунун коррупцияга каршы экспертизасына көңүл буруу керек.

3.3. Ишкердик ишти козгогон соңку мыйзам чыгаруу демилгелери

Башкы прокуратура сунуш кылып жаткан КР жазык мыйзамдарына өзгөртүүлөрдү киргизүү жана Жоруктар жөнүндө кодексти жоюу, экономикалык кылмыштар үчүн босоголук суммаларды төмөндөтүү экономикалык кылмыштардын криминалдашуусуна алып келет.

Ошондой эле салык органдары жана прокуратура органдары тарабынан текшерүүлөрдү жана тергөө аракеттерин жүргүзүү/дайындоо учурунда кызыкчылыктардын кагылышуусун түзгөн ченемдер бар, экономикалык кылмыштар үчүн жазанын өлчөмүнүн бирдей эместиги белгиленген. Мында Башкы прокуратура сунуш кылып жаткан КР жазык мыйзамдарына өзгөртүүлөр КР Президентинин «Менчикти коргоо жана ишкерлер менен инвесторлорду колдоо жөнүндө» 2021-жылдын 29-январындагы № 3 жана «Ишкердик субъекттерин коргоо боюнча кошумча чаралар жөнүндө» 2021-жылдын 4-мартындагы № 61 жарлыктарында баяндалган концепцияга карама-каршы келет.

КР Жогорку Кеңешинин депутаты С. Ибраевдин демилгеси боюнча 2021-жылдын 27-майында КР ЖК сайтына коомдук талкуулоо үчүн «КР айрым мыйзам актыларына («Мамлекеттик социалдык камсыздандыруу боюнча камсыздандыруу төгүмдөрүнүн тарифтери жөнүндө», «Кыргыз Республикасында мамлекеттик социалдык камсыздандыруу боюнча пенсиянын топтоо бөлүгүн каржылоо үчүн каражаттарды инвестициялоо жөнүндө» Мыйзамдарга) өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө» КР Мыйзамынын долбоору жайгаштырылган, ал мамлекеттик социалдык камсыздандыруу боюнча камсыздандыруу төгүмдөрүнүн тарифтерин жогорулатууну карайт. Мыйзам долбооруна ылайык, мамлекеттик социалдык камсыздандыруу боюнча төгүмдөрдүн ставкаларын белгилөө сунуш кылынат. Мыйзам долбоору кыйла коррупциялык тобокелдиктерди камтыйт жана көмүскө экономиканын өсүшүнүн тобокелдигин түзөт.

Текшерүүлөрдү дайындоого тергөөчүнүн же прокурордун укугу жаңы Жазык жана Жазык-процесстик кодекстеринин долбоорлорунан алып салынган. *Жазык жана Жазык-процесстик кодекстерин иштеп чыгуу боюнча жумушчу топтун мүчөлөрү ишкерлерди коргоо максатында «пандуу жана пандуу эмес салыктык текшерүүлөрдү жана башка текшерүү аракеттерин дайындоо жөнүндө» прокурордун жана тергөөчүнүн ыйгарым укугун кайра караган жана алып салган.*

Бул чөйрөдө болгон укуктук маселелер:

- **Ишкердик ишти жөнгө салуу чөйрөсүндөгү бардык өзгөртүүлөр бизнестин кызыкчылыктарын эске алуу менен, бизнес жамаатты кеңири тартуу жана жөнгө салуучу таасирди талдоону жүргүзүү менен милдеттүү коомдук талкуулоо аркылуу жүргүзүлүүгө тийиш.**
- **ЧУАлардын бардык демилгеленип жаткан долбоорлору бизнести өнүктүрүү, инвестициялык кырдаалды жакшыртуу, ишкердик субъекттеринин экономикалык ишине колдоо көрсөтүү, аларды укуктук коргоону камсыз кылуу үчүн жагымдуу шарттарды түзүү жөнүндө КР Президентинин кайрылууларынын жана чечимдеринин контекстинде кабыл алынууга тийиш.**

3.4. КРнын саясий-укуктук системасынын туруксуздугу жана анын инвестициялык жагымдуулукка жана бүтүндөй алганда бизнеске таасири

Бизнести жүргүзүүнүн туруктуу, алдын ала айтууга мүмкүн болгон эрежелеринин болушу, укуктарды, эркиндиктерди жана мыйзамдуу кызыкчылыктарды коргоо боюнча инвесторлор

үчүн мамлекеттик кепилдиктер чет өлкөлүк инвесторлор үчүн жагымдуу факторлор болуп саналат жана өлкөнүн инвестициялык жагымдуулугунун ар кандай түрдөгү эл аралык рейтингдерин түзүүдө инвестициялык жагдайга баа берүүдө эске алынат.

Инвентаризациялоо процессинин позитивдүү фактору болуп методологияда аны жүргүзүүнүн «Мыйзамда бизнестин кызыкчылыктарын эске алууну баалоо» критерийин (5 кадам) колдонуу саналат. Ошону менен бирге, бүгүнкү күндө колдо болгон мыйзамдарга өзгөртүүлөргө алып келе турган, анын ичинде ишкердик ишке тиешелүү мыйзамдарды инвентаризациялоо боюнча пландар, бул процесстин узактыгынын жана аны аяктоо мөөнөттөрүнүн айкын эместиги потенциалдуу инвесторлор үчүн айкын эместиктин фактору болуп саналат.

Мындан тышкары, жогоруда белгиленгендей, мамлекеттик бийлик институттарынын орун алган туруксуздугу ак ниетсиз чет өлкөлүк инвесторлор тарабынан гана КРга карата кызыкчылык тобокелдигине ээ болушу мүмкүн.

Бул контекстте бүгүнкү күнгө карата укуктук жана уюштуруу жагындагы төмөнкүдөй маселелер бар:

- **Потенциалдуу инвесторлор КР мыйзамдарын жүргүзүлүп жаткан инвентаризациялоого байланыштуу «күтүү режиминде» турат, мында аны жүргүзүү мөөнөттөрү жана процесси ойлонулган эмес.**
- **Ишкердик иш жагындагы мыйзамдарды инвентаризациялоонун натыйжалары артыкчылыктуу жана шашылыш болууга тийиш.**
- **КР мыйзамдарын Конституцияга ылайык келтирүү процессин тез арада аяктоо жана «туруктуу» мамлекеттик органдарды түзүү.**

Тыянактар жана талдоого карата сунуштамалар:

1. Кыргыз Республикасында учурдагы саясий-укуктук абал укуктук айкын эместик менен мүнөздөлөт. Айрым мамлекеттик институттардын ишиндеги укуктук боштуктун туруктуу болуп калган абалы же укуктун үстөмдүгүнүн жоктугу жөнүндө белгилеп кетүү керек. Өлкө 2020-жылдагы октябрь окуяларынан улам укуктук талаадан «чыгып калды» жана бүгүнкү күнгө чейин укуктук талаага али толук кайта албай жатат.

2. Өлкөдө жүргүзүлгөн **конституциялык реформа** КРнын ченемдик укуктук актыларын өлкөнүн негизги мыйзамына ылайык келтирүүнү талап кылат. Ошону менен бирге, **коомдук жактан маанилүү ченемдик укуктук актыларды кабыл алуу жагынан парламенттин мыйзамдуулугу жагынан маселелер бар.**

3. 2020-жылдын 5-октябрындагы окуялардан кийин бир нече ай бою **VI чакырылыштагы КР Жогорку Кеңешинин мыйзамдуулугу жөнүндө талаштар басыла элек жана анын статусу алиге чейин аныкталган эмес. Министрлер Кабинетинин укуктук статусу айкын эмес, КР БШКнын ыйгарым укуктары аяктап жатат.** Иштин мындай абалы бүтүндөй алганда мамлекеттик бийликтин натыйжалуулугуна, ошондой эле укуктук курамга таасир этип жатат.

4. Ушул эле мезгилде КР Юстиция министрлиги мыйзамдарды инвентаризациялоо процессин жүргүзүү жөнүндө чечим кабыл алды, **анын концепциясы инвентаризациялоонун жүргүзүлүп жаткан процессине карабастан бүгүнкү күнгө чейин айкын эмес бойдон калууда.**

5. КР Президентинин Администрациясы, КР Башкы прокуратурасы, КР Жогорку Кеңешинин депутаттары мамлекеттин конституциялык органдарынын ишин жөнгө салуучу, мыйзамдардын ар түрдүү чөйрөлөрүндөгү концептуалдык ыкмаларды өзгөртүүчү мыйзамдардын пакеттерин иштеп чыкты. Күтүлүп жаткан жакынкы келечекте саясий-укуктук чөйрөдөгү процесстер болуп конституциялык органдарды, атап айтканда, КР Жогорку Кеңешин, КР Министрлер Кабинетин, Элдик Курултайды, КР БШКны жана башкаларды түзүү саналат.

6. Конституцияны кабыл алуудан тартып мыйзамдарды биротоло ага ылайык келтиргенге чейинки өткөөл мезгил бери болгондо бир жылга жакын убакытты алууга тийиш деп ойлойбуз. Буга байланыштуу, **конституциялык реформаны андан ары аяктоо жана бардык процесстерди укуктук талаага биротоло кайра кайтаруу үчүн мыйзамдуу негиздерди түзүү сунушталат.**

Бул процесстин «Жол картасы» төмөнкүдөй түрдө болушу мүмкүн эле:

1. КР Президентинин Администрациясы иштеп чыккан «Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамына өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу» Мыйзамдын долбоорун кеңири коомдук талкуулоону жүргүзүү.

2. КР Жогорку Кеңешинин мыйзамдуулугунун маселелеринде сакталып жаткан айкын эместикти эске алуу менен, иштеп жаткан БШКнын ыйгарым укуктарын (анын мыйзамдуулугу боюнча шек жок) узартуу жана, биринчи кезекте, эң жакынкы учурда КР Жогорку Кеңешине шайлоону өткөрүү туура болот деп ойлойбуз.

3. КР Жогорку Кеңешине шайлоо жагынан шайлоо мыйзамдарына өзгөртүүлөрдү кабыл алуу үчүн кезексиз сессияны өткөрүү жөнүндө сунуш менен КР Президентинин КР Жогорку Кеңешинин Төрагасына кайрылуу мүмкүнчүлүгүн кароо (башкача айтканда КР ЖК «каникулга» кетпейт, ал мыйзамдын конкреттүү долбоорун кароо үчүн калат).

4. КР Жогорку Кеңеши белгиленген жол-жоболорго ылайык шайлоо жөнүндө мыйзамды кабыл алгандан кийин КР Президенти Жогорку Кеңештин депутаттарын шайлоону дайындоосу.

5. КР ЖКга шайлоону жаңы мыйзамга ылайык өткөрүү жана VII чакырылыштагы КР Жогорку Кеңешинин иштеп башташы.

6. VII чакырылыштагы КР ЖК мамлекеттик институттарды КР Конституциясына ылайык келтирүү жана алардын мыйзамдуулугун камсыз кылуу максатында алардын иштешине тиешелүү мыйзам долбоорлорун кароосу.

Урматтоо менен,

Кыргызстан Юристтер коомдоштугу төмөнкүлөр аркылуу:

- Токоев Токтобек, юрист
- Эргешбаева Таттуубубу, Коомдоштуктун координатору
- Ерлан Алимбаев, юрист
- ошондой эле «ТАНДЕМ» Юристтер коомдоштугунун мүчөлөрү.